

895.

TOPIC: HISTORY OF THE COMING OF THE ANCESTORS
TO NAMOSI

INFORMANT: LEONE TAULEKA (M. 65 YRS)

PLACE OF ORIGIN: NAVUNIBAU NAMOSI

PLACE OF INTERVIEW: NAVUNIBAU

DATE: SEPTEMBER 1984.

INVESTIGATOR: WILLIE DARI
M.

E a tabu na buka e na bure vakaturaga, nei Ro Batiratu, e na Bukebuke o Wainimala, e rau a qai laiva na luvédrau, na vanua ko Wainimala me lako na i lakolako ki Namosi. Na luvédrau na turaga oqo, ko Ro Batiratu, e qase ko Ro Macanawai, ka gone ko Ro Drodrolagi. "a, na noda sa tiki o ira na yavusa Nabukebuke, e ra qai lai tube tabua ki na veimataqali e so, me ra muria na i lakolako vakaturaga. E sa qai kauna tabua ki vei ira na vei vo ni yavusa, me vaka na yavusa ko "akurukurvakatini, o Vanua, o "avitilevu. O ira na veimataqali oqo, e ra sega ni okatitko e na yavusa ko Nabukebuke, e ra kau tiko vaka tamata i valu. Me ra yadravi rau na turaga veitacini. Ke a so tale na yavusa e ra a kau tiko kina, e ra a sega ni yavusa ko Nabukebuke, e ra a kau tiko ga me ra liga ni wau, ka vakatokai e na nodra vosa na turaga ni Nabukebuke, o ira na qaqa ni vanua oqo. E sa lako tiko na i lakolako vakaturaga, e sa lak i liu voléata na koro vakaturaga o Namosi, na i lakolako ni koya e qase, na i lakolako nei Ro Macanawai. "a

vanua e a lak vakoro kina, e yacana o Namatakula. Na vanua oqo, e ra a tawana na veiyavusa. E udolu na yavusa e ra a toka e na vanua oya, me ra vakatawana na turaga, me ra yadrava tiko na turaga o Ro Macanawai. O koya ka gone vei rau, na veitacini ka rau a dro e na buca vakaturaga mai Nabukebuke, evakatokai me yacana o Ro Drodrolagi. Ni sa yaco yani ki na koro vaka Namsi, e sa qai hi tawana e dua na delana ka vakatokai tko e na gauna e daidai, ko Nawaidai. Ni tukuni, ni a matanivanua ke Nabukebuke lau tko e na gauna oya, e koya e a vavai koya tiko mai na gone turaga oqo, ko Ro Drodrolagi, e tukuni ni qase ni Nasaya. E mataqali Matanivanua ko Nasaya. Na yaca ni turaga oqo o koya e a dreketi mai o Viriseke. Ni sa tau sobu na gone, e na i drekedreke vakaturaga, e sa qai kaya meqini na lali. Ni sa qiri na lali, e sa ra qai kaya mai Namatakula, e na vosa ni veivakadilo, ka rawa ni yaco kina na veikanikani. 'a, sa qai vura na turaga'. Baleta o ka oqo egone, o koya oqo, e sega ni donu, e na lawa vakaturaga vaka-Nabukebuke, e se i vakarau vakaturaga vaka-Nabukebuke, me na qiri na mona lali. O koya e dau vakatokai na i tini. 'a, e dodonga me qiri na lali vei Ro Macanawai, e na gauna e a tokatu kina mai Namatakula. Na vosa oqo, 'a, e qai vura na turaga', e kena i balebale tiko vaka Nabukebuke, oqo na leva. E kena i balebale dina ga, ni na vakamatei dina ga na turaga. E rawa vua, e dua na tama, ka dua na tina. E nodrau i tubutubu turaga, ko e a x kama mai ^{na bure mai} Nabukebuke, mai Wainimala, ko Turaga o Batiratū. Oqo esa mai vakavuna, me sa bola na mua vakaturaga, me rau sa veisei na veitacini. E tikotiko, e sa qai toki o Ro Macanawai, vata kei na nona yavusa, ka vakau tale tiko ga mai kei na nona Matanivanua, kei ira na kena bati balavu, bati leka, kei na bati i vale. E ra biuti Namatakula, me ra toki tale, ki na dua tale na koro, ka yacana ko Vakaraunasiga, se o Qaqa e na gauna e daidai. E sa qai toki o Ro Drodrolagi

mai Nawaqai, ka gole na i lakolako me toki ki ~~na~~ na koro makawa o Nacokula, volekata sara ga na koro ko Namosi e na gauna e daidai. Ni sa tiko na turaga mai Navakasiga, ko Ro Macanawai, e sa qai tubu na leqa, e kau na kena tabua, e sa qai vakatarogi, se ko cei, e na vakamatea na tacina o Ro Drodrolagi. E sa qai yaco na vono vakaturaga mai Navakasia. Na vono vakaturaga vaka Namosi, oqo me ratou bose walega se me ratou lewe ni bose walega, o ratou na leweni vanua ko Nabukebuke. E sa i koya e vakatokai tiko e na vosa vaka Nabukebuke e na gauna e daidai, na vono. E sa i koya na nodratou lewe ni bose, o ratou walega na turaga kei Nabukebuke. E rawa ni na vakatarai e na so na gauna, na nodra tou vakarau vakaturaga ga vakavamua, me vosa kina e so na matanivanua, kevaka e vinakati me vaka kina. E sa mai caka na vonu mai Navakasia, e sa mani kau mai nakena i tukutuku vakaturaga i Nacokula, e sa mani vakarogorogo na gone turaga o Ro Drodrolagi, me raica gone na cava e rau lai vonotaka ki vua na turaga na tiakana. Ni sa yaco na vono vakaturaga, e ka ni kurabui ni sa ra curu mai e na loma ni bwse, e so na qaqa, e so na sotia, oqo e sa qai vosa cakemai ko koya, colata cake tiko na nona i wau, o koya e sa qai tukuna va oqo, 'tilou saka'. E sa qai mokuta na tamata o Ro Drodrolagi, e vakamtei koya sara vakadua. O koya na mataqali, ko e vakayagataka na mataqali ka vakaloloma oqo, e qai vosa mai, e na nona vosa ga ni yavusa, ka qai kainaka maiva oqo ne..... 'mu ju vosoga dai, vosa kaile na noda turaga. Ke da vakadewataka mada e na vosa vakanabukebuke, 'dou sogosogo kore toki, oqo i e seqai lako maiki na nona mata vasese. Oti o vakasosole, ka dua e raica na noqu caka lbe tiko. Na levu ni madua, e na levu ni ka e vakacakava tiko o Ro Macanawai, e sa mani biuta mai kina o koya na guru yaqona au dau sega ni rawata. E na levu ni nona madua, e na levu ni ka e sa cakava tu oqo o Ro Macanawai, e sa qai biuta na vanua oqo o Navakasiga. Me sa gole tale dua na ilakolako

ki na da na koro vou. E mani suka mai na i lakolako, nona na goe turaga
~~xx Tui~~ o Ro Drodrolagi, e a gole sobu mai ki Nacokula. E ra maitko i
Nacokula, e sa mai keteketedra tiko, esa mai kune tiko na marama. Na ka au
vakarau tukuna oqo, eduidui tiko kei iratou na turaga ni Nabukebuke.
E so e ra kaya, ni marama esa kune tiko oqo, e marama ni Matailobau. Ia, e
so e ra kaya ni marama ni Navuakece. Ni sa bukete tu, e sa ra qai dau
vakacuru ena veibogi, o ira na qase. O ira na kawa ni vakacuru, me ra vaka
curu, O ira na kawa ni sova yaqona, me ra sova yaqona, me ra sa qai
masuta na nodra kalou vu, na nodra kalou vu o koya na turaga ni Nabukebuke,
na yacana ko Koronagonekalou. Se e na vosa vaka Bau beka, o Nagonekalou.
Naluvenkilou, oqo e solia ma na kalou, ni ra a vakacurutaka. Ia, na yacana
dina, e na vosa vaka Nabukebuke, o Ro Qereqeretabua. Na i babale~~x~~ tiko ni
vosa oqo, ni veitadimitaki na tabua, e sa lai ro~~o~~ wale ga mai na domo ni
tabua i bure, i na loga, i vuni duru na bilo yaqona, ni veitadimi, e sa qai
sucu mai kina na luve ni kalou. Ia, na yacana dina na turaga oqo, o Ro
Qereqeretabua. E tiko o Ro Qereqeretabua, e sa qai via vakati, e sa qai toki
mai Nacokula, ki na koro saraga ko Namosi, e daidai. E sa mai tiko kina, e
mai taura e dua na marama. Na marama oqo, esa qai kunekune, e vakasucuma e
dua na turaga, e ulumatua tagane. E qai vakatokai o koya, o Ro Qaimuri.
Na i karua ni gone, e yacana o Ro Kuruduadua. Na i katolu ni gone, e yacana
o Roko Tui Verata. Na i ka va ni gone, e yacana o Koronayacabuka, e na
vosa vaka Nabukebuke. Na i ka lima ni gone, e yacana o Ro Tui Vuna, e duatani
na tinana. E a sa ba~~e~~ na tinadratou na tinadratou na lewe va, e a qai
vakatawa lomana tale o Ro Qereqeretabua, me lai kau mai e dua na marama ni
Nakuruwaiwai, me wai wai. E sa qai sucu kina o Ro Tui Vuna, na i kalima
ni gone. Na gauna oqo, e na kena i tukutuku ni vanua, e dau lomani ko
ko tamana. Me vaka ni i otioti beka ni luve~~a~~, E sa ratou qai vuvu o ratou

na tuakana na lewe va, e ratou kaya, ni sa vaka e ~~gōe~~ tokonā~~x~~ nei tamana. E tiko~~iko~~, e ratou sa qai vuvutaki~~i~~ koya, tacidratou. Ia, e so na i talanoa ni nodratou ~~vū~~, vanua, se na i ~~kai~~ni~~~~ tukuni ni vanua, e tukuni ni gone turaga o Ro Qereqeretabua, e vuvutaki iratou tiko na luvena e lewe va. E vaka, ni ratou sagai tinadratou vakacabecabe tiko. Ni marama oqo, e marama rairai vinaka. A mani ~~au~~ tiko, e sa qai rau vala, o koya ka ulumatua, vata kei tamana. Me lai yacova, ni sa lai vakamatei koya ko tamana. E rau vala na i karua ni gone, me yacova ni dro na gone, ka biuta na koro vakaturaga ko Namsi, ka lako e na nona i lakolako, ka kauta e dua na i wase levu ni vanua ko Namosi, ki Vatuwaqa. E sa ~~au~~ qai vala, rau vala toka, rau vala toka, o Vatuwaqa kei Namosi. E sega ni dua e soro rawa. Me lai yacova, ni sa lai vakamalumalumutaki o Vatuwaqa, e sega tiko ga ni via soro. Me vaka na i vakarau ni vanua, kevaka e dua na vanua e sa via soro, nei tamana, e na kauta mai na tabua, na ~~x~~ mai tara e dua na vde, ka vakatokai ~~ki~~ vei keimami na Burenicagi. Me yacova mai na gauna e da bula donūya tiko oqo, se na Senitiuri oqo, o Vatuwaqa e se sega ni se soro tikoga. E sa qai vakamalumalumutaki o Vatuwaqa, oti e sa qai rau vala kei na i katolu ni turaga. Na i katolu ni turaga, e golena nona i golegole, e lako i Namosi, e sa qai lako e dua na nona i lakolako, i Rewal~~ai~~, volekata na yanuyanu vakaturaga o Serua. E sa qai lai vakacoko mai kea na nona i valu, kauta tiko e dua na i wase, me na kabai Namosi. E sa qai ~~hi~~ vakamalumalumutaki na i valu mai Navatukara, i Waivaka. E rau vala kēi na i ka ~~vam~~ ni gone. E sa qai lako na i ka va ni gone, na yacana au sa kaya oti, o Koronayalabuka, e sa qai golena nona i lakolako, e gole ki na koro levu kei Navosa. E sa qai lai vakacoko mai kina na nona i valu, e sa qai lai kabai mai kina o Namsi. E ra kaya na kena i tukutuku, e kabai

Namosi vakatolu, e vakavuwai vakatolu, ena buka vakaturaga. Na buka vaka turaga ogo, kemuni na noda, okoya au a sa kainaka oti, okoya e a vakayacori mai Nabukebuke. Na buka vakaturaga, e sega ni dau moku na turaga, se me dau vakarusai na turaga. E dau vakamai ga, mei vakaraitaki, ni sa malumalumu. Ia, e sega ni soro ko Namsi, e sega ni soro na mataivalu ko e gole tiko mai Korolevu mai Navosa. Me lai yacova saraga nanona sa lai vakavuwai, o Navosa, e sa qai soro tu. E sa qai lesu mai, mai tara na nona bure ni cabe. Vei Roko Tui Vuna, o koya e gone dua dua. O Roko Tui Vuna, e sa i koya na i matai, ka nanumi ni sa i koya ka otioti, ni turaga ni Nabukebuke, e ra buli na turaga ni Nabukebuke, e na kena i valavala taucoko ni veibuli, kei na kena i vakarau taucoko ni veivanua. Na yavu ni bure vakaturaga e na koro ko Namsi, o koya ka buli ka gunu kina, na yacoma o Nabukebuke o Nakauadra. Na yaca ogo, e a kau ki Nakauadra, ka kau ki Nabukebuke o Wainimala, kau ki Nabukebuke kei Wainimala, e kau ki Namosi. Ko e koro tiko edaidai, ka bula tiko kina e na gauna ogo na yavu, se na sau tabu ogo, o Nabukebuke o Nakauadra. O ira na veimataqali se yavusa, e na yavusa e ciwa kei Nabukebuke, e ra a solia vua na nodra i titu, kei na nodra qele. E kena i sdi e dua na tamata, e duana tamata kei na qele. E dua na i buli qele, ka toka e na i liga ni lokiloki ni ligadra. E vaka kina ko ira na veibati. Na bati balavu, e na bati leka, se na bati i vale. E vaka kina talega ko ira na veiga, se o ira na liga ni kau, mai na vei yavusa. Ka ra tagici e na vanua vakaturaga o Nadroga, Ra, se o Nalawa, se o Matailobau, se o Vugalei, se o Serua, se o Nadi sara. O ira talega oqori, e ra maisolia na qele. E ra vakayagataka tale ga na i lakolako

vakaturaga oqo, era qisaqisa, e ra qumuloa, va kumi, vakacoki na kumi, taura tu na tabua, na qele, toka e na i lokiki ni ligadra, e na qai soli ira taucoko ki vua na Tui e sa bui. E sa i koya ko Roko Tui Vuna. E nanumi ni sa i koya, na i otioti ni turaga o Nabukebuke, e a buli e na kenai bulibuli taucoko saraga ni ka qiri na nona lali, qai gūva talēa, na bilo kei Nabukebuke. Me yacova mai na i labo oqo, e sa qai sdi wale tu ga na bilo, ka sega ni vakagunuvi na gone turaga na Tui Namosi, me yacova mai e daidai. Ni oti na ~~yaka~~ veibuli, e mai vakamau na gone turaga, ko Roko Tui Vuna. E tukuni, ni a se buli ga ni a se cauravou. Na i matai ni watina, e taura kina e dua na yāewa ni Matanivanua, e sucu kina na nona ulumatua. Na i karua ni watina, e sucu tale kina e duatale na gone. Na i katolu ni watina, e so na marama, e ra sega ni ra vakagone. E ra tukuna o ia na neimami qase, ni turaga oqo, na watina, e duanadra vitusagavulu ka lima. O koya na i otioti ni watidra na turaga oqo, e sa qai lai kau mai ki Burebasaga. Na luvedra na gone turaga na Roko Tui Dreketi, ko Ro Logavatu. Na marama oqo, e a lai susu toka vei koya mai Nadilo, mai Vutia. E nodra i liliu na turaga ni wai. E ra qai lai tagica na turaga ni Nabukebuke. E ra qai lai katta mā, ka sa qai maivakasucu na turaga oqo na nodra ulumatua na marama oqo, o Ro Logavatu, na yacana o Ro Kuruduadua. E sa i koya ka vakatokai tu e na gauna ni kua, ko i Taukei i Navua. Na i karua ni luvena o Ro Batinisau. Ka se bula tiko na kawa vaka Batinisau e na gauna e daidai. Na i katolu ni gone, e vakatokai, o Taukei Naiqasiqasé. E sa kawa boko e daidai, ka sa bula tiko na kua i kaso, kei iratou na kena Sau Turaga. O Ro Kuruduadua, e a qai tubu e muri e dua na veisei, e na nona a sa sucu oti mai Namosi, e sa gone tagana, e so na qase e ra a kua, e na kena i tukuni, ni a betia e dua na vua ni bu mai Noco, o Noco oqo, na

nodra yavu na turaga ni Noco mai Rewa, e a qai betika e dua na vua ni niu, e a qai cru ko Naqidevu o tuakana, e a qai vosataka ki vua na gae na niu. Ni a segani kerea ki vua na niu. E a qai tagi na gone, e sa qai vakadodonutaka na nona i duciduci, esa qai tagi toka na gone, e sa qai varota toka na vuni niu. Ni sa tau vua na vosa beci, lolovira taudua, na vosa vaka Nabukebuke, 'au liaci koko'. E kena i babab oya, ni sega ni vasu i taukei, ka marama mai Rewa na tinana. E sa i koya na vosa beci duadua, lolovira duadua e tau ki na vosa vaka Nabukebuke. E so tale e ra a kaya, ni ratou a vah. E ratou a vuvu tale, o ratou na gone ko e ratou a sucu e liu vua, ka ratou a kaso vesi, e ra kaya ni a cudrutaka, ni turaga ogo, emarama levu na tinana. E kaci vakasausautaki mai Burebasaga. Me sa qai mai solia vua na tamadra ko Ro Tui Vuna, me sa Tui Vunivah ka turaga levu duadua e na neimami vava. O Naqiolevu na neimami ulumatua, me sa tu ga e na nona i tutu, vakalewa na tamata ka lewa na qele. E sega ni dua na nona tamata, ka sega ni dua na nona qele, me cici wale tu ga me vaka e dua e lewa na qele, e sega. Na ka taucoko, e tiko e na qeteqete ni ligai Ro Kuruduadua, e sa mani vuvu ki koya kina o tuakana, ka sa gole na turaga me gole e na nona i lakolako. E gole na nona i lakolako, ~~e tiko na i~~ ~~keli ni~~ melaiyacwa ni sa lai tiko mai Navua, ka sa lai kelia kina na nona i keli ni valu. E ra muri koya tiko eso na qaqa, e so na matanivanua, Me keli na nona i keli ni valu, ni sa vakarau kabai ko Namosi. E sa qai qaqa o koya na turaga ni Namosi, ni a tala na nona mata, me lakovei Nagagavoka, e dua na qaqa ni Serua. E sa qai tukuna mai o Nagagavoka e na vosa ogo, vua na mata ka talai mai Namosi, 'kevaka kau kaso i Navua, kua kua saraga ni ko rai vuki mai'. 'Vakowa tale ki vale levu, na qase vakowa tale ki vale

vale levu, keu kaso i Navua, kuakua sara ni ko rai vuki mai'. Keu vakadea taka na vosa oqo ena vosa vaka Bau, au na kanaka va oqo né, 'i matanivanua, o sa lesu tale ki na vale levu ki Namosi, kevaka o sa kabai Navua, mo kua kua saraga ni ko bau rai mai. E sa qai kaba o Nagagavoka na turaga o Ro Kuruduadua, kabai Navua, ka vakavua na koro. E sa qai dro o Kuruduadua kei na nona mataivalu, lai tawana na koro vakaturaga o Nadruku, mai na koro o Lobau, volekati Veivatuloa e na gauna ni kua. E sa qai lai toka i kea o Ro Matanitobua, e lai taura kina na i ka limasagavulu ni vatina. E dua na marama levu ni Korolevu mai Navosa, na yacana o Adi Bawai. E sa qai kau mai na marama oqo, e sa qai mai mocena na turaga, e qai yaco mekunekune, vaka sucu, turaga na gone. Me kau cake tale na kena i tukutuku ki Namosi, ki vua na ulumatua na tuakana, e rau a dua na tama ka dui tinatina. E sa qai tukuna o Naulumatua, na gone me sa lai yacana o Ro Matanitobua. Me rau veiyacani kei takei Vatulele. E suka tale na gone, e rau suka tale na veitala mai, me rau lai yaco ki Nadruku, erau lai vakasausau. E sega ni dede, e sa talai tale mai Namosi na mata. Me lako i Nadruku, o ira na sotiá, e ra tamata i valu, me ra laki raica na vanua e sucu kina na gone. Ke ra sega ni kila na vanua e sucu kina na gone, me ra vakacuruma kece na vale e ra vakasucu kina na yalewa, bogi vica. Kevaka e laurai ni gone tagane, me kola i ~~ma~~ rua, me visa e dua na ldou, me tavusa kina, me vakawa bokotaki kina o Ro Kuruduadua, se ko i Taukei Navua. Me ra vakabulai walega, ko ira na gone yalea e ra bogi tolu, e ra bogi va, e ra sucu tiko ena bogi oya, e se tiko na botodra. E sa ra qai lako yani na sotia, e ra sa qai curuma na nodra vale na yalewa kece mai Nadruku, e sa qai gone taganex kece e ra kune, esa qai ra biu e na lovo leu. Oqo na nona saga tiko o Naulumatua, me vakaqevutaki o Ro Kuruduadua sara. E leqataki tiko na i tutu vakaturaga ko e soli ki vua. Me Tui, ka Vunivalu, ka nona kece na

tamata, ka nona kece na tamata. E leqataka walega o Naqiolevu, se ko Naulumatua, me soli wale ga vua me nona na tamata, kei na qele, e sega ni nona, e nona na Tui. E ra tavusa vakadua na gone, e kena i naki levu duadua, me vakawabokotaki kina o Ro Kuruduadua. Ia, ni bera ni vakayacorimana veivakalolomataki levu oqo, o Adi Bawale, e drotaka na gone turaga e na bogi. E cabe ki na delana o Taqore, ka siro ko Lutulevu, siro ki Navakasio, gob sara yani, ka cabe yani ki na delana vakaciriloloma ko Nakatia. Ni sa curu yani e na bogi, ko Adi Bawale, e ratou qai kida mai oratou na turaga ni Nabukebuke, e ratou vakatawani Nakatia tko. Isa, na tinada, e sa vakacava sakana gone ko e veidreketiko? E marama, tei turaga. E qai vosa mai e na vosa vaka Vanua Levu o Adi Bawale, ni vosota niu sega ni kila na vosa vaka Vanua Levu. 'E qai kainaka mai va oqo, e turaga'. O cei saka na yaca ni gone, e rau veiyacani kei Taukei Vatulde, o Ro Matanitobua. E tucake mai na qase ko elewai Namatakua e na gauna oya, ko e vakatokai tu na Tui ni Lawaki, keveta na gone turaga, raica ni se tei tiko ga na butona. E reguca na turaga, ka tagicaki koya, e sa qai caka na i latilati. Ni rau sa tiko ena i latilati, e sa rogo mai tuba e dua na tama vakadomobula, 'sa bogi sakaa'. E ratou sauma mai vale, sa bou. E ratou qai curu tu, na turaga e ratou talai mai Namodi. E ratou tama na tabua, ka vaka ne, 'dua oi oi', e ratou sauma o ratou mai Nakatia, dua oi oi vakaturaga i Nabukebuke i loma, oqo e ra veitacini, kevaka e ra vura va oqo, na gone ka sucu koto mai Nadruku, 'dou vakamatea sara'. Tucake o Tui Lawaki, ciqoma na tabua, 'au tara tiko mada ga na tabua, kemudou na turaga, tabua ni bula, tabua ni loloma, ke vura va oqo na gone, keitou na qai lewa na ka keitou na vakayacora kina, Mana ei dina'. E ratou

suka tale na turaga mai^{tu} amosi. Na marama, e sa rogoca koto maie na i latilati, e sa tagi na marama oqo o Adi Bawale, ni sa rogoca tiko me rau vakamatei vata kei na gone. E na mataka lailai, e ratou taura na turaga ni Nabuk~~uke~~uke, ka liutaki ratou o Tui Lawaki, me ratou g~~de~~de sobu ki na koro ni vali ko Wainivisama. E ratou yaco yani ki Wainivisama, e ratou lai vaka raitaka kina na tabua e kau yani ki Namosi, me vakamatei ko Ro Matanitobua. E tucake sara o koya na qaqa, mai Nalawaki, mai na mataqali ko Naicdoga. E tucake sara o koya, ka wosa bolebole, taura na nona i way, ka dulaka ki lagi, ka kaya mai va oqo, 'ke basika ga oqo, o mataka e dai, au na soreva na gone e na kena yavi. Kevaka e basika va oqo ko Belana, kau na soreva na gone e na noqu kau oqo. Kevaka e basika va oqo o Senivolau, kau na soeva na gone. Ni kau rai va oya, e na i tabala mai vuni dakua, e tao na mataqu mai Naqali. O Moroqa, o koya na qaqa mai Lomaivuna. Mai na koro vakaturaga o Tavuki, e ratou a mai kele kina na v~~l~~agi. O koya e lako tiko mai e na i golegole vata kei Danford. A mani mai dodomo e dua na marama ni Tavuki, e a domoni Danford, e sa mani lewai vakaturaga, ni a tabu siga toka na mrama oqo. Me sa laukana o Danford. E sa qai gole ko Danford, e sa qai dro vata ke na so na marama ni Vutia mai Rewa, ka ra lako na nodra i lakolako, me lai lako sara ki Nasilai. Mai Nasilai e na gauna oya, e sa qai lai taura rawa ko Danford, ni rua na turaga ni Lodon~~i~~i, e na lomanikoro e na koro vakaturaga o Lomanikoro mai Rewa. E dua e laukune tu vakalevu na nona kawa e na gauna oqo ko Whippy, e duana Pickering. E na dua na siga ni solevu, e a mani gole tale tu ga, vata kei ira na turaga ni Vutia ko Danford, ra yaco i kea, e rau lai sota kei koya na turaga ni Lodon~~i~~i, ka ratou lai veimarautaki sara. E rau sa qai kaya o rau na lewe rua, o Whippy vata kei Pickering, 'o keirau, e sa dua tiko oqo na neirau turaga.' Na gone turaga na Tui Dreketi, ka neirau Turaga talega. O iko mo bau

vakasaga me dua na nomu Tui. E sa qai tukunao Danford, 'drau mau tukuna mada mai, o cei me noqu Tui?' E rau sa qai tukuna, me nom Tui, na turaga ga e toka sobu i ra oqo, 'o cei?' O Taukei Navua. O cei na yacana? O Ro Kuruduadua. E taro tu ko Danford ka vaka. 'O drau veikilai kei koya?' E rau qai kaya o rau na turaga ni valagi oqo, na marama levu saraga oqo, na ganena na Roko Tui Dreketi, o Ro Logavatu, ko e sa lai tinai Rok Kuruduadua. A mani gole ko Danford, e ra sa mani kauti koya na turaga ni Burebasaga, e ra kauti koya ki Navua, me sa lai kai Valagi nei Roko Tui Navua, se o Ro Kuruduadua. Ka dau lasa tu, ka dau taurivaki tu na yacana me o Taukei Navua. E sa qai nona cakacaka na kai Valagi oqo, me vaka vulica, mai Navua na buli dakai. O koya na dakai ni gauna oya, na uma. Ko e dau vua tu, e ra vutuka na qase. Ni oti, esa mani kauti koya o Ro Kuruduadua, e sa i Taukei Navua, o koya e kau tikoki ki Namosi, ki vei Naqilevu, vei Naulumatua. O Naulumatua, e na nodrau lai veivosaki vaka turaga veitacini, e a qai kauti koya, me lai maroroi koya mai Waisui, me lai buli daka tiko mai kina. Na nona lai buli dakai tiko ga, e buli dakai e na bogi, ka vaqara koula e na siga. Me vaka o ni kila tu e daidai, O Waisui oqo, ko e sa qarava tu ni ka oqo, o koya e sa taukena tiko na Amax Exploration. O koya na Danford oqo, na nona lako mai o Sir Prichard, o koya e a vakadewa vosa. Ni caka oti na veiqaravi vakavanua vei Sir Prichard, e a qai taro mai o Ro Kuruduadua, vosa mai e na vosa vaka Bau. Ka kainaka va oqo, o Sir Prichard oqo, e gole ka rai tiko vei Naulumatua, vei Qiolevu. E vakaitekiteki tiko, ko e na nona i tekiteki, ko e dau divi tu kina na turaga na Tui Namosi, na i tekiteki Senilagakali. E vakacava, e sa ra loma vata na turaga bale kei Viti, me soli ko Viti. E vakacava o kemuni,

o ni vakadonuya me soli o Viti, se me kua. Ia, o Ra Ulumatua, e dabe tiko ga, e ligana ruarua e yavana, e cuva sobu tiko ga, ka lolo. Ka kainaka va oqo, e na nona rai yani i cake, 'kevaka e na kata o Tui Nayau, me soli o Viti, mesoli i Lau ga. Kevaka e vinakata o Ratu Cakobau me soli o Viti, me soli i Bau ga. Kevaka e vinakata o Nakuruvakarua me soli o Viti, me soli i Nadreka ga. O au, e warai, e warai ni soli na noqu vanua. E suka tale o Sir Prichard vata kei na nona i lala, vata kei Ro Kuruduadua.

E na i lakolako lesu tale, me ratou lai waraka na manua mai na toba ka vaka tokai tu, na toba mai Nukunuku. E volekata na koro turaga o Veivatuloa e na gauna e daidai. E lesu tale na i tukutuku, ki Peretania, o Kativere, e a sega talega ni vakadonuya. Me yacova na dua na udolu walu na drau, onosagavulu ka rua, e a lesu tale mai Sir Prichard. E lesu tale mai na nona i lakolako, e mai kele tale e na toba ko Mau, volekatu Veivatuloa e daidai. Gole na Adi Malolo, me gole ki Macuata, e gde talega o Sir Prichard, vata kei dua na turaga ni valagi, o Waterhouse. E ratou lako tale mai ki Navua, mai Navua, e ratou sa qai gole vata mai kei Ro Kuruduadua, na i taukei kei Navua, ka ratou karataka na takia, e ratou lai moce e na dua na koro lailai ko Nagede, e na wai tko ga ko Navua, mai kea, e ratou lako e na mataka, e ratou lai moce e na dua na koro, e na kedrau veimama ko Namuamua e daidai, kei Namosi e daidai, na yacana na koro vakaitamera oqo, ko Navuvivuvula.

E ratou yadra e na mataka, e sa qai tukuna o Sir Prichard, vei Ro Kuruduadua, 'ni sa yali na nonapaosi'. E sa qai tala e dua na nona tamata o Ro Kuruduadua ka kaya vua, 'mo cici lesu tale ki Nagede, mo laki vakaqara, ka mo laki kauta mai kina na pausix'. E rairai, e a guileca kotoga e Nagede. E sa qai kaya o Ro Kuruduadua, 'keitou sa liu, ni keitou bera ni yaco ki Namosi, mo sa tarai keitou, e sega, o na moku, mo mate mo laukana'. Me ratou na rai sara tiko ga o ratou na turaga ni Vavalagi ka

tiko, au kani iko. 'Totdo sara'. Ni ratou sa lai yaco ki Namosi, ka kawa e na uciwai, ka vakatokai ko Maleleyawa, i tai ki na koro ko Namosi, e sa lab tale yani o koya na turaga ka a talai. Oti, e sa qai lai solia na pausi vei Ro Kuruduadua, o Ro Kuruduadua, e qai lai solia vei Sir Prichard. Ni wilika o Sir Prichard, na nona i lavo, e tiko kece na i lavo, e sega ni yali kina e dua na ka. E ratou yaco ki nakoo, e laki caka sara na veiqaravi vakaturaga. Me yaco na veiqaravi vakaturaga, e sa qai vosa o Ro Kuruduadua. E tukuni e na neimami i tukutuku na neimami qase, ni vosa e na vosa vakabau, e ka drodro vakavinaka saraga na nona vosa. Ia, e vakadewa tiko ko Danford. E na gauna oya, e a sa bale oti kina na i matai ni Kovana, o Naulumatua, se ko Qiolevu. E sa Kovana tiko e na gauna oya, o Ro Batinisau. Na turaga na tacidra dina. E sa qai vosa mai, o Ro Kuruduadua, ni oti na veiqaravi, e qai kainaka mai e na vosa ko Nabukebuke, 'I gone, o Sir Prichard tale e sa baci vura mai, ka sa mai dabe tiko'. Talaki tiko mai ko Kuini Vikatoria, na cava o ni se rogo vaka tiko na marama kei Viti, e na soli kei Viti. O tukadratou, e sa ma reva. E sa bau, e kena i balebale, e sa mate. Ia, o koko, na i karua ni kovana, na cava e sa nomu lewa, me soli ko Viti, tei sa kua ra?' E sauma mai e na vosa o Ro Batinisavu, ka vosa mai e na vosa vaka-Nabukebuke, me rokova kina na turaga tukadra, e qai kainaka mai va oqo. 'Sa manako saka na Vunivalu, sa soli yani ko Viti'. E qai vakadewataka na vosa oqo ko Danford, vei Sir Prichard, e sa qai vakadonuya na Kovana, me sa sdi ko Viti. E ra sa qai semasemata na paipo, me vaka e ra a tukuna na neimami qase, vei keimami. E ratou qai semasemata na paipo, e ratou qai vakarewataka na kuila vaka-Petetania, e ratou qai lagataka na God save the Queen. E na i tukuni ga keimami a taitomi mai kina vei ira na neimami qase, e ra kaya ni ra na nanuma, ni sai

koya na vanua oqo, e a lagataki kina na i matai ni God save the Queen. E keimami sega ni kila, se e dia, se e lasu na i tukuni oqo. Ia, me nanumi vinaka tiko, ni oqo na yabaki dua na udolu walu na drau onosagavulu karua. E sa qai ratou gole suka na i lakolako. E ratou sa gole cake, me ratou lai moce e na koro ko Laselase. E ratou golecake, e ratou lai moce e na koro ko Laselase. E ma tikina o Wainikoroiluva e daidai. E ratou sa lai moce i kea, e sa qai vakatala mata o Ro Kuruduadua, gde ki na koro makawa ko Rauloa, o Saliadrau e na gauna e daidai. E lai lako mai na turaga luvena o Ro Matanitobua, koya ka mai susu toka mai Nakatia, mai Wainiveisama, ka gole sara ki Rauloa, o Saliadrau e na gauna e daidai. E sa qai lab mai ma turaga, e rau mai sota vaka turaga veiluveni e na koro ko Laselase. E sa qai vosa o Ro Kuruduadua ka kaya vua na luvena, o Ro Matanitobua, 'o Sir Prichard e tiko, e talaka mai na Kuini ko Kuini Viktoria, e sa vakadonuya o tamamu, o Batinisavu, me sa ma soli o Viti. Ia, na noqu bau oqo, e warai ni macala ki vei au, kau na ma bula rawa, te ma warai. Kevaka kau sa mate, kevaka e sa ma soli ko Viti, mo bau i ke ki Levuka, mo ma soli Viti tale ga. Na nomu bau i ei, mo kila vinaka tiko, mo na vakasuka ia, na nodaru i wau. Na kutekute. Mo na vakaraitaka kina, ni sa na ma oti vakadua kina na vakana tamata, na ravuravu. E sa ma gole na i lakolako vakaturaga, lai yaco ki Navua, e lai lako sara o Sir Prichard me sa gole na i lakolako lesu tale ki Peretania. E ~~xx~~ ra kaya na neimami qase, e na gauna vata ga oya, e vakadonuya mai o Katonivere, me sa soli lesu tale mai ko Viti. E dua na i vakananumi tudei, e rau dau vakayagora tiko na gone turaga na Tui Namosi, kei iratou mai Caumatalevu. E ratou dau veikacivi ena vosa e veivakarokorokotaki, 'na wekaqu'. Ka se dei tu ga e na gauna oqo, na vosa oya na wekaqu. E sega ni e de na tiko ni Navua, e sa

gole tale na i lakoko, me gole ki na yanuyanu ko Naqara. E na baravi ga kei Veivatuloa, e na yasana kei Namosi. E lai tiko mai kea, e sa via lai gole mai na turaga, o Ro Kuruduadua, me sa lai kau mai ki na koro ko Mau e daidai, vei iratou na yavusa o Navakayadra. E ratou a lai kauta mai vakavanua, ni sa qase na turaga. E ratou lai kauti koya mai vakavanua, kauti koya mai Mau. E tukuni na kena i tukutuku, ni ~~ti~~ uvi toka e na ucuna ko Sakalo, e na koro ko Mau e daidai, ea qai lauvana. E lauvana, me i totogi, e sagai tiko me mate, me ratou kani koya o ratou o tuakana, e qai sega ni rawa. E qai lai lauvana mai na ucuna mai Sakalo, e na dua na vunimoli. E a qai vakaliligi na gone turaga, me yavana ki cake, ka yavana sobu ki ra. E ra kaya na neimami qase, ni vanua e drodro mai kina na dra e tubu tu kina na kabuta, ia e kabuta kula. E sa mani mai mate ko na turaga, rogo, qaqa oqo ni vanua, E a tukuni na kena i tukutuku, ni ra a qai buluti koya na turaga oya, e na ucuna mai Sakalo, e na gauna e daidai. E ra buluti koya e na loma ni ~~vanu~~, e na ucuna mai Sakalo, e na koro ko Mau, e na boto ni toba ko Mau. E ra kauti koya, e ra lai vakadavori koya tiko i kea. Me vaka ni turaga oqo, e vasu ni Burebasaga, na marama na tinadra e vasu ki Nakasaleka, e ra a qai mai butakoca na turaga ni ~~Nakasaleka~~ na yagoi Roko Uluidua, ka ra drotaka e na yanuyanu ko Yanuca mai Serua. E lai davo no kina, mai na gauna oya, me yacova mai na gauna e daidai. Ni a sa bale oti na turaga oqo, e sa qai yaco, me soli ki Viti ena dua na udoh walunadrau vituva. E tukuni e na i tukutuku ni neimami vanua, ka vakadinadinataki ni ka dina, e a qai gole na turaga o ~~Ro~~ Matanitobua ki Levuka, ni se qai yabaki tnikawalu. Kevaka e da a

raici ira e ra a soli Viti ena gauna oya, na kedra i taba ka maroroi tu e na veivanua oqo, ko e keimami maroroya tu na kai Nabukebuke, e se yabaki tinikawahi dina ga, ni sebera ni tordoro. Na vanua oqo, ea qai lai solih kina vei Cakobau, na nona i wau, na kuta.

Meu se na sukava tale mada i ke, na ka e baleti o Macanawai o koya e qase, vei rau na turaga veitacini e rau a lako mai Nabukebuke, e na i lakolako balavu mai Nabukebuke mai Wainimala, ki Namosi. O Ro Macanawai oqo, e qase tiko vei rau, o koya e mai vakatokai me i Tukei i Namatakula. E sa qai tiki mai Namatakula na turaga o Ro Macanawai oqo, ki Navakasio, o Dada e daidai. Mai Navakasio, e sa qai gole o Ro Macanawai ka gole vaka. E na daku ni ulunivanua levu ga ko Voma, se o Mount Namosi dina ga e daidai, mai kea, e sa lai bale kina na gone turaga oqo, o Ro Macanawai, e sa lai bula vinaka na luvedra tagane ka vakatokai ko Ro Nawaqaliva. O Ro Nawaqaliva, e sa qai lai vakaluveti i muri, e yacana o Ro Tacikalou. O Ro Tacikalou, e sa lai va i kaso. Na gauna e a sucu kina o Ro Tacikalou, a sa sucu eliu o Naikaso, e vakatokai o Ratu Nawa. Oqo na i kasovesi. O Ro Tacikalou, e qai luvedra o Ratu Pio Ro Macanawai. O Ro Macanawai, e qai mai kawa yalewa, ka sa qai mai bula tiko ga, na luvedra yalewa, ko Ro Mariana, vata kei Adi Katarina Maramanitabua. E qai watina, na turaga na Tui Namosi ko e a bale ko Ratu Emanueli Rogereqeretabua Romatanitobua. Ka qai mai sucu kinana gone turaga ko Ratu Alipate, Ratu Leone Lagivala

Romatanitobua, o koya e Roko tiko e na gauna e daidai, e Roko tiko kei Namosi, kei Serua. E sa lai kawa yalewa mai, ia e kaa tagane mai ~~vxi~~ na kawa nei Ro Drodrolagi. Me vaka ni o Ratu Alipate oqo, e luvena o Ro Qereqeretabua, o Ro Qereqeretabua, e luvena o Ratu Alipate ko e Roko ena gauna e dai. Ia, keu na vakasuka ki muri, ko Ratu Alipate Rolagivala Romatanitobua ko e Roko tiko e daidai, na turaga nodra i tubutu o Ratu Imanueli Roqereqeretabua Romatanitobua. O Ratu Imanueli Roqereqeretabua, na tamadra na gone turaga na Tui Namosi ko Ratu Leone Ratu Alipate Lagivala Matanitobua, e sa i koya oqo, na gone turaga ka a kunekunetaka na goneix turaga rogo ko Ro Matanitobua. Se e a qai papitaiso i muri, me yacana o Ratu Julian Matanitobua. E sa maicaka koto oya, na kawa vaka Ro Macanaai ka bula tiko na kena i kaso vesi, ko Ratu Noa. Ko Ratu Noa, e qai luvedra i muri edua na gone turaga, e qase o Tadeo Camaitoga, ka mai kaa yalewa e na gauna e daidai. Ka tarava o Kustino Tawamudunaivo, ka qai luvena i muri o Tito Nariva Yagavitukoroimanono Vodoveiikokatiarewa. Ko ratou na turaga veitacini qo, e ratou sa qai mai vakawati, ka ratou vakaluvani. Ko Tito Narivo, e luvena o Yagavitukoroimanono ko e bula tiko e na gauna e daidai. O Venarito Koromanono, e luvena o Tito Narivo, ka bula tiko e na gauna e daidai, Vodoveiikokatiarewa Tadeo Camaitoga. O koya e gone vei iratou na i kaso oqo, na kasovesi oqo, Vodoveiikokatiarewa, e dua bulu ga na luvena tagane, ka yacana tiko e na gauna e daidai, ka bula vakavivaka tiko, ko Leone Kolodisi Nasaunidoko, oqo na kawa vaka Ro Macanawai. E sa mai dromu koto na laini dodonu ka mai vakasausautaki e na yavusa vakaturaga ko Nabukebuke, ni sa qai mai bula tiko e na gauna ni kua, o ratou o Naikasovesi. Se o ratou na sau turaga e na gauna e daidai. Ka ratou vakoro tokae na gauna e daidai, e na koro ko Nasigatoka, e na tikina ko

Namosi, e na yasana vakaturaga ko Namosi. Vei kemuni na noda, o ni vakarorogo tiko mai, turaga kei na marama. Me vaka o ni sa tekivutaka e na vei talanoa, e leu na gauna, au dau vakayagataka kina ki vei kemuni, na i kaso vesi. Ia, au na sega ni rawa ni taura e vica na yasana e Viti. Me vakataki Lalagavesi, se o Lau, se o Kubuna, se e so tale na mataqali turaga me vakataki akuru vakarua, meu na vakayatuyatutaka kina, na veitarataravi e na dra vakaturaga. Au na doudou ga, meu na tanoataka vakaleka i ke, na i vakarau vakaturaga vakavanua, me baleti iratou na kawa turaga.

Na i kaso vesi. Na kena veitarataravi na yavusa o Nabukebuke, o Naikaso vesi, na i kaso dolou, na kaso loa, na qali gone, na qali turaga, kai loma, se kai loma. Ogo na laini vakaturaga. Niu na vakamacataka i ke, ni vosota keu na vosa vaka Bau, meu na vakamacalataka tiko ga i ke, na yavusa vakaturaga o Nabukebuke e na yasana ko Namosi. Au na segani rawa niu na bolea, meu na vakayagataka na veika e baleti Viti. E sa tiko na gae turaga, ni bera ni vakati, e kenai dodonu, ka kenai vakarau tudei, me ra dau lewa na vanua na watina. Ia, na marama e ra lewa na vanua, e ra na marama, Mai na dua na matanitu, me na vakasausautaki na turaga nona i tutubu kei na marama na tinadra. Ni ra lai tagica mai ogo, e sa mai vakamau na turaga, ka vakaluvani. Kevaka e ulumatua tagane, e na qiri na nona lali. Kevaka e ulumatua yalewa, e na sega ni qiri na nona lali. E vakaraitaka tiko, na qiri ni nona lali ogo, ke ulumatua turaga, e marama na tinadra, e marama vakasausautaki mai na nona matanitu. E vakasausautaki ko tamana, kei tinana. Io, e sa sucu na i matai ni gone turaga, e sa qiri na nona lali. E sa vakaraitaka tiko ogo, e sa i koya ogo, na nodra gone turaga na yavusa ko Nabukebuke. E tiko tiko e dua na gauna, e na dua na yalewa,

e na domona tale na turaga na Tui, se na Turaga na Vunivali. E na yavusa tiko ga o Nabukebuke. E na qai tala e dua na nona matanivanua, e na qai kaya va oqo, 'na qase, lai kauta mada mai na gone yalewa oya, me mai vakasaqa mada ni mequ rourou'. Ia, o koya na vakasaqa rourou oqo, e lakova mai na marama oqo, e ra qai kidacala na lewe ni vanua e sa bukete. Ia, na nona bukete na lewe ni vanua wale oqo, e matanivanua, se e tawa vanua, se luve ni dua na lewe ni vanua wale, na marama oqo, ni na mai vakasucu, na gauna e na vakasucu kina, kevaka e tagane, e na vakatokai mei kaso vesi. O koya na i kaso vesi oqo, e na tamani ka vakasausautaki. Kevaka e na hi vakawati i muri na goneoqo, me na lewe ni vanua wale na watina, se e mani marama levu sara, na gone oqo, e sa na vakatokai ga, me kaso dolou. Balda, ni a kunekunetaka maina turaga tamadra, e na duana yalewa matanivanua, se e dua na yalewa wale. E sa na i kaso dolou. O koya na luvena i muri, e sa na qai vakatokai na i kaso loa, se i kaso loaloa. O koya ka qai luvena i muri, e qai hi yacana na qali gone, se huali gone. E qai lai luvena i muri, o qali turaga, se o qali turata. Me na qai lai luvena sara i muri, me kena i otioti, o Lobo. Ko e qai kine tu kina, e na gauna oqo, e na yasana vakaturaga o Amosi, o ira na turaga ni Loma. E sega ni kau mai o ira na turaga ni Loma oqo, me kau mai o ira na loma vakavalagi e da sa mai vaka yagataka tu oqo, o ira na tikitiki vakavalagi. E sega, oqo na vosa makawa ga ni neimami vanua.

Meu tei vakamatatataka mada i ke, na vosa oqo, na i kaso. Na i kaso, na i kaso vesi, na k i kaso dolou, na i kaso loa, na qali gone, qali turaga, na kai loma. Ia, na duidui e tiko oqo, e na yavusa vaka-Nabukebuke. Na i

kaso vesi, e kena ibalebale tiko ga, ni turaga levu na turaga na nodra i tubutubu, na Vunivalu, ka Tui, ka lewe ni vanua walega na tinana. Baleta ni kau mai oqo, e kau mai e na sala veve, ni ra a sega ni tagita na lewe ni vanua, se e ra a kerea na lewe ni vanua, na veiyavusa kece, na veimatani ko Nabukebuke, me ra lai kerea mai na marama, e vakaisausautaki, me mai watina na turaga. Oqo e dau mai nona dodonu ga, se na nona gagadre ga o na Vunivalu, e tala kina o matanivanua, me lai kauta mai kina e dua na yalewa e lewe ni vanua saraga. Ka sega na nona i tutu. Na nona dodonu beka ga na marama oqo, e lai kauta mai. E na vosa vaka-Nabukebuke, e dau lainaki va oqo, 'na qase, vakoto dina mada i ei, na yalewa oqo, me mai vakasaqa mequ sova'. Ia, o ka oqo, me lai kauta mai o matanivanua oya, e sega ni kau mai me lai vakasaqa sovu, se rourou. E sega ni lai kau mai me lai vakasaqa rourou, e kena i ulubale walega. Ia, ni sa lako mai na marama oqo, ni sa buta mai na rourou, e sega ni dau kauta maie na siga, e dau kauta ga mai e na bogi. Me kauta mai e na bogi oya, na rourou oya, e na mai moceni koya kina na Vunivalu. E sucu kina e dua na gone, kee mani goneturaga, e sa na vakatokai me i kaso vesi. Na vuna, ni yalewa lewe ni vanua walega ko tinana. Ka sega ni marama levu, e a sega ni lai kauti koya ga mai o ira na lewe ni vanua. E mani vakatokai kina, me i kaso vesi, baleta ni aqaqa ga o koya e na yasama ka dua, se e na yasamatau e a aqaqa kina, e na nona dra vakaturaga. Ia, e nayasana i mawi, e malumalumu, e na dra nei tinana. Oya na i kaso vesi. Ia, ke sa mani lai vakawati, o koya na gone turaga oqo, na i kaso vesi, me taura e dua na yalewa marama, se yalewa lewe ni vanua, na luvdra e na gauna e na sucu kina, ke na tagane, e na qai vakatokai me i kaso dolou. E sa lai tekivu me malumalumu kina na nona dravaka turaga. Ni sa lai kau maina dra e sega ni turaga, na marama e mai vakawati

taki. E sa mai kaso dolou, ia ni sa vakasucu, ke mani wakawati na turaga, na i kaso dolou, esucu tale e dua na luvena me gonetagane, na gone oqo e sa na qai vakatokai na i kaso loa. E kena i balebale tiko beka, ni gone oqo, e sa lai malumalumu sara beka, e sa lai vaka e malumalumu na dra ni turaga, e sa vaka e via lai loaloa, na dra e sa lai kune kina. E sa sega ni vaka na dra turaga dina.

-- Ia na vosa oqo na kaso, e rawa ni o vakamatatataka mada, na i kaso, na kena i balebale?

Vinaka vakalevu. Na i kaso, e kena i naki me vakayacora na turaga na mataqali vakamau va oqo, me tolu se va na yalewa, sega ni sakavi, sega ni vakarokoroko taki me kau mai, me mai butakoca. E kena i balebale tiko oya, me mai cola na cakacaka ni turaga. Me ra cola na cakacaka i tuakadra, me ra cola na cakacaka i tacidra, kevaka e kune o koya e na marama e vakasautaki. Na i kaso, me semata vata na cakacaka vakaturaga, na solevu vakaturaga, na i vono vakaturaga, na veikanikani vakaturaga me semata. Baleta o ira na dra ni dua na matanitu ko Nabukebuke, ka sega ni matanitu ko Nabukebuke, se e sega ni yavusa ko Nabukebuke, e malumalumu na i vau ki Vale Levu. Me vaka na i vau ni kaso. Na i kaso, na kena i naki me vakayacora ko Nabukebuke, me ra cola na cakacaka ni turaga. Me ra turaga ni valu ni vali ni turaga. Me ra liutaka na vanua, na vanua ni turaga. Me ra vulica, na veika vakaturaga, ka baleta na Tui. Oya na nona i tavi na kaso. Na i kaso, e nona i tavi e kune mai kina, o koya e vakatokai o koya e kawa ni lego, oqo o koya na i kaso. E kune mai kina na yavusa ko Nabukebuke o cei me mai buli kina, na Mataki Bau. E luvei na Vunivalu dina, e sega ni vakasosataki tinana. E mataki ena dua na vanua vakaturaga e Viti. Me vaka bekana mataki Bau, mataki Burebasaga, na mataki Waimaro, mataki Matailobau, mataki Soloira, o ira oqo, me ra cola, me ra cakava na cakacaka nei Vunivalu. Baleta, kevaka e

dua na mataqali tani, ka sega ni yavusa ko Nabukebuke, e sa na sega ni colati vakavinaka na cakacaka ni Matanitu. E sa na sega ni qaravi vakavinaka na matanitu ko Nabukebuke. E na segani taqomaki vakavinaka, na cakacaka se na i vakarau vakaturaga vakavanua kei Nabukebuke. O koya oqo na kena i naki, e na yavusa vakaturaga ko Nabukebuke me dau vakayacori tiko i Vale Levu na ka oqo. Me rua, tolu, se va na marama, me ra kua mai kina na i kaso. O ira me ra colata na cakacaka. E ra yadrava na kena lawa, e ra raica me caka na kena lawa. Oqo na i naki, e ra vaka i kaso kina, na neimami turaga, e Nabukebuke e na yasana oqo ko Namosi.

-- Vinaka sara vakalevu Ratu T₂u, me vaka o ni vakamacalataka ki vei au, ni o ira na turaga ni Nabukebuke, e ra gole mai Wainimala, au kea mo ni vakamacalataka ki vei au, se o ira mai Wainimala, e ra gole toka beka mai vei?

Sa vinaka vakalevu noqu tagane. E na i tukuni ni vanua, se e na vosa vaka Nabukebuke, 'na i vakanakawa', e tukuni ni a lako tiko mai na waqa nei Lutunasobasoba e na nona i lakolako balavu mai, e mai cabex e na kor ko Viseisei se o Vuda e na gauna oqo. E sa mai toka i kea, e ra qai tukuna na neimami qase, na kena i tukuni, se na kena i valakala, ni a sa tawa tiko o Nadi e na gauna oya. Ni sa kelena waqa nei Lutunasobasoba, o koya e a cavuti tu me o Lutunasobasoba oqo, e yacana e liu, ko e ra a kih tu na neimami qase, ni ko Kira. Ia, e dau qai ka ni vuli vei ira na gone e na gauna e daidai, me ko Lutunasobasoba. E tukuni e na kea i tukutuku e dai, se na lakawa, ni e sega ni o Lutunasobasoba. O Lutuna sobusobu, me vaka tiko me yacana vakateketeke, se na nona nick-name. Na yacana dia ko Kira, e sa mai yamanaki ira e na loma ni wasa bula, se e labati ira e dua na cavalevu, se na cagilaba levu, se e na neimami vanua, e yacana tu ko Nasobusobu. E

mai vuki kina na yacama me o Lutunasobasoba. Ia, e a kena dodomu ga, me
Lutunasobusobu. E lutuki ira e dua na cava bula, ka ra qai veiseyaki na
lewe ni waqa, ka a soko tko maikina ko Kira. De a sega ni macda vakavinaka
beka, ko Kira, na yacai Lutunasobasoba dina. O koya oqo, ka ra qai wawa
toka yani i Viseisei na turaga ni Nadi, se naturaga ni Vuda. E ra qai
qalovi koya. Na i valavala dina ni veiqalovi ko e sa qai caka tu oqo vei
keda e na gauna oqo na Qaloqalovi. E tukuni, na qaloqalovi taumada, e a
caka mai Vuda, mai Viseisei. E a qai luvu kina o Lutunasobasoba se o Kira,
vata kei ira na nona i lavalawa. E ra cabe ki Viseisei, ka ra cabeta na
veitokaitua, e na nodra vaqara vanua. Ni sega ni vakadonui mai vei ira, me
ra cabeta mai na vanua vaka Viseisei, se ko Nadi. E sa qai ra cabeta na
vei vadradra na veitokaitua, mai Tomaniivi, ko e sa qai vakatokai tu, me o
Nakauvadra. Ni sa ra lai yaco ki delana, e sa qai ra vaqara kau, me nodra
kau ni vale. Ia, me vaka na vanua oya, e vanua dredre, talasga, e kunekune
dredre kina na kau, e sa ra qai vakayagataka kina na vadra, me tara kina na i
matai ni vale, ko e qai vakatokai kina me o Nakauvadra. E sa mai toka o
Lutunasobasoba i kea, o ratou na luvena e lewe vitu, kei ira na nona tamata,
o ira na nona kai wai, o ira na nona maisau, e ra mai tka i kea, ni sa
tekivu na nonaveiseyaki. E na i tukutuku ni nona vanua, se na i Vakalakawa,
me vaka niu sa na cavuta toka yani, e tukuni ni ko Lutunasobasoba, e vitu
dina ga na luvena. E dua na i vakaraitaki, e taura tiko o Nabukebuke e na
gauna e daidai. Kevaka e kau na i tukutuku vakaturaga, ki na dua tale na
vanua, se e na dua tale na vanua turaga, me kauta na nona tutu vakaturaga e
na vanua ko Nabukebukee na yasana ko Namosi. E sa mai tukutuku tlo ga ena
kena i valavala e da dau vakayacora. E lai tinia na i tukutuku o koyae
talai mai, e na lai cavuta ga o koya na vosa oqo, 'mana ei dina'. Ia, ni
ulivi na i tukutuku vakaturaga ko Nabukebuke, kevaka e na tukunii ki vua na

e dua na turaga, na i tukutuku vakaturaga, e na uluva tale ga e dua na gone turaga. Ke tukuna mai e dua na i tukutuku vakaturaga e dua na matanivanua, e na uliva tale ga yani e dua tale ga na matanivanua. Ia, ni ulivi e dua na i tukutuku vakaturaga, e na i vakarau vakaturaga kei Nabukebuke, e sega ni keimami dau kaya, 'e vitu, e walu'. Me vaka e so tale na veivanua e Viti oqo, e ra dau kaya, e vitu, e walu. O Nabukebuke, ni uliva na i tukutuku, e sega, ka sega saraga vakadua ni caka, 'e viti e walu'. O keimami, ni ulivi na i tukutuku vakaturaga, e na vosa ga mai e dua, se o matanivanua, se o turaga, e na qai leayamai va oqo, 'i ragone, me uli na i tukutuku'. O koya e na ulia na i tukutuku, e na qai tekivutaka va oqo. 'Uhm! e sa uli saka tu na i tukutuku, na i tukutuku vakaturaga, na i tukutuku vakavanua, e muria tiko mai na sala vakaturaga ni veirokorokovi ni veivakacereceredi vakaturaga. E Ai tukutuku, e golesaka tiko mai, mai na vanua, mai vua na Vua ni Rewa, na ga Tui Nayau. Na kena veimataqali turaga, e ra muria tiko mai na i tukutuku vakaturaga. Cabe sara tiko na Laqawa ni tukutuku ni turaga i Nabukebuke, e na kena veiyavu tabu, e na matanitu ko Nabukebuke, vei ira na Masi ni vanua ko Nabukebuke, na i tukutuku ni dei, me dei tiko na veivakaturagataki. Na i tukutuku ni bula, me da veinanumi tiko, me yao na bula. E rawa tu madaga na i tukutuku ko e mai tukuni tiko oqo, mana ei dina, a vura saka'. Ia, e so na vanua e Viti, e ra kaya, e vitu, e walu. E na i tukuni kei Nabukebuke, e ra kaya, ni o ira oqori e ra veibataka tiko, se e vica na luvei Lutunasobasoba. E so e ra kaya ni vitu, e so e ra kaya ni walu. Ko o ira oqori, e ra veibataka tiko. Ia, o Nabukebuke e kaya, ni vitu dina ga, na luvei Lutunasobasoba. O koya oya e ra sega ni via cavuta kina na vosa oqo, e vitu e walu. Au vakabauta, ni sa na rairai macala beka na i talanoa au vakamacataka tiko oqo. O Nabukebuke e dei tiko, e sega ni se bau tukuna vakadua, e vitu e walu. Baleta o keitou dei tiko ga,

ni vitu na luvei Lutunasobasoba. Ia, o ratou na gone turaga lewe vitu
oqo, ka ratou mai toka i Nakauvadra, e na i matai ni koru, nei Lutunasobasoba,
e na kena i tukutuku e a rogo, ni a qasi. O koya na turaga, ka
ulumatua, o iratou na tagane, ka gole ki Verata. O ratou na lewe vitu na
gone turaga oqo,

CONTINUATION ON TAPE 896.